

**BATMAN
AKADEMİ
DERGİSİ**

Batman Üniversitesi
İslami İlimler Dergisi

**BATMAN
ACADEMY
JOURNAL**

Batman University
Journal of Islamic Sciences

BATMAN AKADEMİ DERGİSİ

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2619-9114

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı:2

Aralık-2021

MAKALE BİLGİLERİ

Şû Mezheplerde Nikâh Akdi ve Boşanma

Marriage Contract and Divorce in Shia Sects

YAZAR

Ahmet EKİNCİ

Dr. Öğr. Üyesi Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ahmedekinci@hotmail.com Orcid: 0000-0003-0803-6449

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 24.11.2021

Makale Kabul Tarihi: 04.12.2021

Sayfa Aralığı: 302-342

Öz: Bu çalışmada toplumunun en önemli kurumu ve yapıtaşı olan aile müessesesinin temelini atıldığı evlilik sözleşmesinin gerçekleşmesi ve sonlandırılması üç Şii mezhebi bağlamında karşılaştırılmalı bir şekilde ele alınacaktır. İnsanlık tarihi kadar eski olan aile müessesesi, bir kadın ile bir erkeğin kendi iradeleriyle tam ve sürekli bir yaşam ortaklığı kurmak üzere dini veya hukuki şartlara uygun olan bir sözleşmeyle kurulmaktadır. Eşler arasında yapılan bu sözleşme ile gerek eşlerin birbirine karşı, gerekse aile fertlerine karşı hak ve sorumlulukları tespit edilmiş, aile yapısının sağlam temeller üzerine oturtulması ve ailenin sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirmesi amaçlanmıştır. Yazılı hukuk kurallarının olmadığı dönemlerde evlilik sözleşmesi toplumun tabii olduğu örf ve adetler doğrultusunda gerçekleştirilmiş, sözlü kurallar ve toplumsal geleneklere bağlı olarak sürdürülmüş, eşler arasında baş gösteren anlaşmazlıklar yine bu kurallar çerçevesinde çözüme kavuşturulmuştur. Evlilik sözleşmesinde, toplumsal hayatı düzenleyen ve toplumun işleyişini kolaylaştırmayı amaçlayan örf ile âdetlere uyulmaması durumunda uyarma, kınama gibi müeyyidelerin yanı sıra henüz yazılı hukuk sistemlerinin bulunmadığı bu dönemlerde birtakım cezai müeyyideler uygulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Fıkıh, Zeydiyye, İsmâiliyye, Ca'feriyye, Evlenme, Boşanma.

Abstract: In this study, the different points of the realization and termination of the marriage contract, in which the family institution, which is the most important institution and building block of the society, will be discussed comparatively in the context of the three Shia sects. The conjugal union, which is as old as the history of mankind, is established by a man and a man joining in accordance with a religious or legal agreement to establish a full and permanent life partnership with their own will. With this contract between spouses, the rights and responsibilities of spouses against each other and family members have been identified, it was aimed to establish the family structure on solid foundations and maintain the family's healthy existence. In periods when there were no written legal rules, the marriage contract was made in line with the customs and traditions that the society was subject to, and verbal rules and social traditions were maintained and disputes arising between spouses were resolved in line with such rules. In the marriage contract, in case of disregarding the customs and traditions, regulating social life and aim to facilitate the functioning of the society during these eras when there were no written legal systems yet, besides sanctions such as warnings and condemnations, a number of criminal sanctions were applied as well.

Keywords: Fiqh, Zaydiyya, Jafariyya, Ismailiyya, Marriage, Divorce

GİRİŞ

Sözlükte “tarafdar, yardımcı, destekleyici; bir işi gerçekleştirmek için bir kimse etrafında toplanan grup” gibi anlamlara gelen Şîa,¹ terim olarak “Dördüncü Halife Hz. Ali’nin tarafını tutanlar ve onun ashabın tümünden üstün olduğunu kabul edenler”² manasında kullanılmaktadır. Daha kapsayıcı bir ifadeyle Şîa, “Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ali’nin meşru halife olarak kabul edilmesini hareket noktası addeden birbirinden çok farklı İslami mezheplerin büyük bir zümresi için kullanılan müşterek bir isimdir”.³

Geçmişten günümüze varlığını devam ettiren üç Şîi mezhebi bulunmaktadır. Bunlar Zeydiyye, Ca’feriyye ve İsmâiliyye mezhepleridir. Zeydîler dışındaki Şîiler Ca’fer es-Sâdık’ın vefatına kadar tek çatı altında bir görüş etrafında toplanan grupken onun vefatından sonra imamın belirlenmesinde ihtilafa düşmüşlerdir. Bu ihtilaftan sonra Şîa’nın büyük çoğunluğu Ca’fer’in oğlu Musa Kâzım’ın (ö. 183/799) imametini kabul etmiştir.⁴ Bunlar günümüzde İsnâaşeriyye, İmâmîyye ve Ca’feriyye olarak isimlendirilen gruptur. Diğer grup ise Ca’fer’in oğlu İsmâil’in (ö. 138/755-756) imametini

¹ Muhammed b. Mükerrerem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), “Şîa”, 8/188-189; Ebû’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî Zebîdî, *Tâcü’l-’arûs min cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Abdullatif Tahâvî (Kuveyt: Turâsî’l-Arabî, 1984), “Şîa”, 21/302-303; Mustafa Öz, “Şîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Eylül 2021); Mustafa Şeybî, *es-Sılatu beyne’t-tasavvuf ve’t-teşeyyu’* (Beyrut: Dâru’l-Endülüs, 1982), 19 vd.

² Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmi Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, ts.), 189.

³ R Strothmann, “Şîa”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1993), 11/502.

⁴ İdrîs İmâduddin Kureşî, *Uyûnü’l-ahbâr ve fûnûnü’l-âsâr es-sebu’r-râbî* (Beyrut: Dâru’l-Endelüs, 1986), 335.

kabul etmiş onun imameti etrafında toplanmıştır. Bunlar yedinci imam olarak İsmâil'in imametini kabul ettikleri için İsmâiliyye ismiyle adlandırılmışlardır.⁵ Zeydîler ise Zeyd b. Ali'nin (ö. 122/740) ondan sonra da Fâtıma evlatlarından imamet şartlarına haiz olanların imametini ileri sürenlerin mezhebidir.⁶ Bu mezhep diğer Şîî fırkalarının aksine Hz. Ali'ye işaret edilmek suretiyle onun açık nas ve gerçek bir tayinle imam olduğu görüşüne katılmamaktadır.⁷ Ayrıca Zeydîler imametini sadece Hüseyin soyundan devam etmesini, imamların masum olup sözlerinin sünnet kapsamında delil olarak kabul edilmesini reddetmektedir.⁸ Yine Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Ömer'in (ö. 23/644) hilâfetini kabul etmekle⁹ diğer Şîî fırkalardan ayrılmaktadırlar.¹⁰

Şîî mezhepleri arasında fıkıh alanında teşekkül eden ilk mezhep Zeydiyye mezhebidir. Nitekim Zeydî fıkının ilk

⁵ Hasan b. Musa Nevbahtî - Sa'd b. Abdullah Kummî, *Firaku's-Şîa* (Kahire: Dâru'r-Reşâd, 1992), 78; Muhammed b. Ahmed Cüveyr, *el-İsmâiliyye el-muâsıra; el-usûl el-mu'tekadât elmezâhirü'd- dîniyye ve'l-ictimâiyye* (Riyad: Dâru't-Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2002), 21-22; Mustafa Hilmi, "eş-Şîatu'z-Zeydiyye ve ârâu Zeyd b. Hüseyin fi'l-İmâmât", ts.; Muzaffer Tan, *İsmâiliyye'nin Teşekkül Süreci* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 1.

⁶ Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 1/153-154; Muhammed b. Ebi Yakub İshak b. Muhammed b. İshak İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist* (Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 253; İsmail b. Ali Ekva', *ez-Zeydiyye neşetuhâ ve mu'tekaduhâ* (Sana, 2000), 11; Ethem Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996), 123.

⁷ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/163.

⁸ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/154.

⁹ Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâil Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfü'l-musallîn*, thk. Muhammed Muhyuddin Abdulhamid (Kahire: Mektebetu'n-Nehdati'l-Misriyye, 1950), 2/1/129-130.

¹⁰ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Ekinci, *Zeydî Fıkının Gelişimi ve Hâdî-İlelhak* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2019), 27 vd.

nüveleri -aidiyeti ihtilafli olmakla birlikte- Zeyd b. Ali'nin (ö. 122/740) *el-Mecmû'* adlı eseriyle atılmıştır. Zeyd b. Ali'nin bu eseri aynı zamanda ilk fıkıh eseri olma özelliğine de sahiptir. Zeydî fıkının sistematik bir fıkıh mezhebi halini alışı ise Zeyd b. Ali'den sonraki Zeydî fakihler eliyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Zeydî fıkının teşekkülü Kâsım b. İbrâhim er-Ressî (ö. 246/860), Ahmed b. İsa (ö. 247/861), Muhammed Mansûr el-Murâdî (ö. 290/913), İmam Hâdî-İlelhak lakabıyla bilinen Yahya b. Hüseyin (ö. 298/911) ve el-Utrûş ve Nâsır lakabıyla bilinen Ebû Muhammed Hasan b. Ali (ö. 304/917) tarafından gerçekleştirilmiştir.¹¹ Nitekim Zeydiyye çatı isimlendirmesi altında bu imamların isimlerine nispetle Kâsîmiyye, Hâdeviyye ve Nâsriyye fıkıh ekollerinin bulunması da bu durumu teyit etmektedir. Bu ekollerden Hâdevîyye, Kâsîmiyye'nin devamı ve geliştirilmiş şekli olup günümüze kadar varlığını sürdüren ve halen müntesipleri bulunan tek fırkadır.¹²

Ca'ferî fıkının teşekkülü oldukça yavaş bir seyirle gerçekleşmiştir. Çünkü bu mezhebin başlangıcında sadece Ehl-i beyt'ten gelen rivayetler esas alınarak Hz. Peygamber'in soyundan gelenlerin dini ve dünyevi liderliği meselesi gündemi belirlemiştir.¹³ Bundan dolayı da Ca'ferî müellifler eserlerinde özellikle fıkıh alanında imamlar kanalıyla gelmeyen diğer ilmi katkılara yer vermemişlerdir. Hukuku sadece rivayet yoluyla açıklanan konu olarak görmüşlerdir. Bu

¹¹ Bk. Fatih Yücel, "Zeydiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (15 Eylül 2021).

¹² Bk. Kazı A.K, "Notes On The Development of Zaidi Law", çev. Kadir Demirci, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/ (2014), 189; Ekva', *ez-Zeydiyye neşetuhâ ve mu'tekaduhâ*, 101; Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Ekinci, *Zeydî Fıkının Gelişimi ve Hâdî-İlelhak*, 51 vd.

¹³ A.K, "Notes On The Development of Zaidi Law", 183; Ayrıca bk. Mustafa Hayta, *Klasik dönem Şî-İmâmî Fıkıh Usulü Anlayışı* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 275.

sebeple de müstakil bir hukuk usulüne gerek duymamışlardır. Bunun bir sonucu olarak da Ca'ferî fıkhi, gelişim bakımından yavaş, literatür bakımından da oldukça geç ortaya çıkmıştır.¹⁴ Ca'ferî fıkhnın ortaya çıkışında en önemli etken Şîî Büveyhî devletinin (334- 447/945-1055) kurulması olmuştur. Nitekim Büveyhî devleti kurulduktan sonra devlet için bir hukuk sistemine gerek duyulmuş ve ihtiyaç duyulan hukuk sistemini oluşturmaları için Şîî âlimlerden yardım istenmiştir. Bu durum ise Şîî hukuk anlayışının önemli bir aşama kat etmesine sebep teşkil etmiştir.¹⁵ Çünkü Ca'ferîler, Büveyhîler öncesinde bir devlete sahip olmadıkları için bir hukuk sistemi kurma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Şîî Büveyhî devletinin kurulmasıyla bu ihtiyaç zaruri olarak ortaya çıkmış ve Şîî âlimleri sistematik bir hukuk kurmaya sevk etmiştir.¹⁶ Erken dönem Şîî yazarlar, hukuku sadece hadis yoluyla açıklanan konu olarak görürken bu dönemden sonraki âlimler, hukuki tartışmalarda hadisi sadece bir veri olarak dikkate almanın önemini farkına da varmışlardır.¹⁷

İsmâiliyye mezhebinin fikhî görüşleri ise Kadı Nu'mân'a (ö. 363/974) kadar sözlü gelenek üzerinden sürdürülmüştür. Nitekim bu dönemde mezhebin fikhî görüşleri gerek imam gerekse İsmâilî dâiler tarafından sözlü gelenek üzerinden

¹⁴ Bk. Etan Kohlberg, "Shî'î Hadîth", çev. M. Ali Büyükkara, *EKEV Akademik Dergisi* 2/2 (2000), 50; A.K, "Notes On The Developement of Zaidi Law", 183; Ahmet Ekinci, "Caferî Fıkhnın Doğuşu ve Dönemleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33/33 (2019), 525.

¹⁵ Mazlum Uyar, "Şîî Siyasî Düşüncesinin Şekillenmesi", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 2/5 (1999), 302. Şîî fıkhnın gelişme devreleri için Bk. Aynı makale s. 299-302.

¹⁶ Kohlberg, "Shî'î Hadîth", 50-51; İsmail Âgâ, "eş-Şiatu mine'l-karni'l-âşır ile'l-karni'l-işrîn" (Milletlerarası Tarih ve Günümüzde Şîîlik Sempozyumu, İstanbul: İlmi Neşriyat, 1993), 105.

¹⁷ Cemil Hakyemez, "Şîî İmâmiyye Fıkhnın Teşekkül Süreci ve İmâmet", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (ts.), 23-24.

tarafklarına aktarılmıştır. Kadı Nu'mân ise sözlü gelenek üzerinden sürdürülen ve Ehl-i beyt imamlarına nispet edilen bu görüşleri yazıya geçirmek suretiyle mezhebin görüşlerini sistematiikleştirmiştir. Nitekim fıkıh alanında Kadı Nu'mân'ın kaleme aldığı eserler arasında fıkıhın tüm konularını delilleriyle birlikte ele alan *De'âimi'l-İslâm* adlı eser İsmâiliyye mezhebinde ayrıca bir önemi haizdir. Bu bağlamda Kadı Nu'mân, İsmâilî hukuk sisteminin kurucusu ve Fâtımîler'in en meşhur fakihî kabul edilmektedir. Kadı Nu'mân, günümüz İsmâilî yazarlar tarafından İsmâilî fıkıhını müstakil bir fıkıh mezhebine dönüştüren kurucu şahsiyet olarak görülmektedir.¹⁸

Fıkıh alanında şiî mezheplerinin ana karakteristik özelliğini Ehl-i beyt kanalıyla gelen rivayetleri esas almaları oluşturmaktadır. Nitekim  şiî mezhebi de Ehl-i beyt kanalıyla gelen rivayetlere ayrı bir önem atfetmiş ve bu rivayetleri önceleyerek hüküm vermişlerdir. Ayrıca şiî mezhepler bir fikhî mesele hakkında hüküm verirken genellikle ortaya koydukları görüşlerin Ehl-i beyt'in görüşü ve onların fıkıh anlayışı olduğunu ifade etmişlerdir. Yapacağımız bu çalışmada ana hatlarıyla şiî mezheplerin evlenme ve boşanma konularındaki görüşleri karşılaştırılmalı bir şekilde ele alınacak ilgili konularda bu mezheplerin gerek ittifak ettikleri gerekse ihtilafa düştükleri konular ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylelikle Ehl-i beyt kanalıyla gelen rivayetlere göre hüküm verdiklerini ve onların fıkıh anlayışını temsil ettiklerini iddia eden bu üç mezhebin ilgili konular çerçevesinde ne denli uyum içerisinde oldukları veya ne denli ihtilafa düştükleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

¹⁸ Adil Nüveyhid, *Mu'cem'l-mfessirn* (Beirut: Müessesetü Nüveyhid, 1988), 2/702; şükrü zen, "Nu'mân b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (10 Eylül 2021); Nu'mân b. Ebî Abdillâh Muhammed b. Mansûr Kadı Nu'mân, *De'âim'l-İslâm*, thk. Asıf b. Ali Feyzî (İskenderiyye: Dâru'l-Meârif, 1383), 1/12 (mukaddime içerisinde).

1. Nikâh Akdi

1.1. Evlenme Akdinin Unsurları

1.1.1. Taraflar Arasında Evlenme Engelinin Bulunmaması

Şîî fıkıh mezheplerine göre ana hatlarıyla evlenme engelleri yedi kısımdır:

1) Nesepten kaynaklı evlenme engelleri: Bunlar baba, anne ve bunların usulü (üst soy), oğul, kız, kız kardeş, erkek kardeş ve bunların fürûu (alt soy), hala ile teyze ve bunların usûlleridir.¹⁹

2) Süt hısımlığından kaynaklı evlenme engelleri: Süt emzirme yoluyla meydana gelen hısımlık nesepten evlenilmesi haram olanlarla aynı hükümlere tabidir.²⁰ Ca'ferîler'e göre emzirilen sütün çocuğun ilk iki yaşı içerisinde ve onun fiziksel gelişimine fayda sağlayacak düzeyde olması veya asgari bir gün bir gece çocuğun süt emmesi gerekmektedir. Onlara göre art arda on defadan az emzirmeler süt hısımlığı doğurmaz. On defa emzirme hakkında ise mezhepte iki rivayet bulunmaktadır. Mezhepte en meşhur olan rivayete göre on defa emzirmenin hüküm doğurmayacağı yönündedir. Tûsî,

¹⁹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/232; Nu'mân b. Ebî Abdillâh Muhammed b. Mansûr Kadı Nu'mân, *İktisâr* (Beyrut: Dâru'l-Evdâ', 1416), 81; Yahya b. Hüseyin Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, thk. Murtazâ b. Zeyd Mahatvarî (San'a: Mektebetü Bedr, 2014), 1/300; Ebû'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekeriyâ Yahyâ Hillî, *el-Muhtasar* (Bağdat: Mektebetü'l-Ehliyye, 1383), 200; Muhammed b. Ali b. Hüseyin Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye* (Yemen: Müessesetü'l-Mustafa es-Sekafiyye, 2014), 4/11.

²⁰ Hillî, *el-Muhtasar*, 200; Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/301; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/239; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 83.

on beş defadan az olan emzirmelerin süt hısımlığı doğurmayacağını nakletmektedir. Ayrıca sütün sahih bir nikâhtan ve bir kocadan kaynaklanması gerekmektedir. Bu bağlamda emzirilen süt zinadan kaynaklı ise bu hüküm doğurmaz. Buna ilaveten Ca'ferîler'e göre emzirmenin bir kadından art arda olması ve çocuğun bu sırada başka bir kadından süt emmemesi gerekmektedir.²¹ Hillî sütün aynı kocadan kaynaklı olmasını yeterli bulduğundan çocuğun aynı kadından süt emmesini şart koşmamaktadır. Ona göre çocuğun bir erkeğin iki eşinden süt emmesi durumunda süt hısımlığı meydana gelmektedir.²² Zeydîler'e ve İsmâîlîler'e göre ise süt hısımlığının oluşmasında emzirilen sütün az veya çok olması arasında fark yoktur. Onlara göre az da olsa emzirmeden dolayı süt hısımlığı meydana gelmektedir.²³

3) Evlilikten kaynaklı haramlar:²⁴ Şîî mezheplere göre eşler arasında cinsel birliktelik yaşanma şartı aranmaksızın yapılan nikâh akdiyle babanın eşi, çocuklarına haram olur. Onlara göre cinsel birliktelik şart olmaksızın erkeğe evlendiği kadının annesi haram olur. Şayet eşler arasında cinsel birliktelik yaşanmışsa veya İsmâîlîler'e göre erkek kadının mahrem yerlerine bakmışsa bu durumda kadının önceki eşinden olan kızı da kocasına haram olur.²⁵ Üç Şîî fıkıh mezhebinin ittifakıyla haram yolla yapılan cinsel ilişki helali haram kıl-

²¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali Tûsî, *el-İstibsâr*, thk. Seyyid Hasan Müsevî (Necf: Dâru'l-Kütübî'l-İslamiyye, 1376), 3/192-193; Hillî, *el-Muhtasar*, 200.

²² Hillî, *el-Muhtasar*, 200-201.

²³ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/239-241; Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/424; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/471-472.

²⁴ Hillî, *el-Muhtasar*, 2020; Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/301-302; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/11-13; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/232-234; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 81.

²⁵ Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/156-157; Hillî, *el-Muhtasar*, 202; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/11-13; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/232-233; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 81.

maz yani erkekle-kadın arasında hürmeti müсахara doğurmaz. Bundan dolayı zina edenler arasında evlilik engeli meydana gelmez. Örneğin; eşinin annesiyle zina yapan kocanın eşiyle olan nikâh akdi geçerlidir.²⁶ Fakat Zeydîler, erkeğin ebedi veya geçici haram olan bir kadınla zina yapması durumunda zina yaptığı kadının hamile olup olmadığını anlaşılmasına değin kadın hamile ise doğum yapmasına kadar kocanın eşiyle cinsel ilişkide bulunmaması gerektiğini kaydetmektedirler.²⁷ Ca'ferîler, yukarıda verilen genel kuraldan istisna olarak teyze veya halasıyla zina yapan erkeğe bunların kızlarının haram olacağını belirtmişlerdir.²⁸

Ca'ferîler'e göre kadın, halasının veya teyzesinin rızaları alınmak koşuluyla onlarla aynı erkekle evlenebilir. Ancak kocanın evli olduğu kadının halası veya teyzesiyle evlenebilmesi için eşinin rızasını alması gerekli değildir.²⁹ Hillî, koca evli olduğu kadınların (hala-teyze) haberi olmaksızın onların yiğenleriyle evlenmesi durumunda yapılan akdin batıl olacağını belirtir. Bununla birlikte zayıf da olsa mezhepte bu kadınların yapılan evlilik akdinde muhayyer oldukları; dilemeleri durumunda akdi feshedebilecekleri isterlerse evliliğe devam edebilecekleri de ifade edilmektedir.³⁰ Zeydîler'e ve İsmâîlîler'e göre ise bir kadın, nesepten veya

²⁶ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/236; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 82; Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/319; Hillî, *el-Muhtasar*, 202; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 4/62; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/35; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/164-165; Muhammed b. Ali b. Hüseyin İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Metbûat, 1406), 3/271.

²⁷ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/37-38.

²⁸ Ali b. el-Hüseyin b. Musa b. Muhammed Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr* (Kum: Menşûrâtü'ş-Şerif el-Murtaza, 1391), 108.

²⁹ Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 116-117; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/177; Hillî, *el-Muhtasar*, 202.

³⁰ Hillî, *el-Muhtasar*, 202.

süt hısımlığından halası veya teyzesi ile aynı nikâh altında toplanamaz. Zeydîler konu hakkında Ehl-i beyt'in icmasının bulunduğunu kaydetmektedirler.³¹ Zeydîler, kadının teyze veya halasıyla aynı nikâh altında bulundurulması durumunda en son yapılan nikâh akdinin batıl olduğunu belirtmektedirler. Yapılan akit batıl olduğundan kocanın boşamasına gerek olmaksızın eşler arasında ayrılma hemen gerçekleşir. Ayrıca bu şekilde yapılan nikâh akdinde eşler arasında cinsel birliktelik yaşanmamışsa kadına mehir verilmesi gerekmediği gibi kadının boşanma iddeti beklemesinin de gerekli olmadığı ifade edilmektedir.³²

Zeydîler'e göre hür kadınla evli olan erkek, cariyeyle evlenemez aynı şekilde cariyeyle evli olan kişi de hür kadınla evlenemez. Hür kadınla evli olan erkek cariyeyle evlenecek olursa yapılan nikâh akdi bâtıldır. Burada hür olan eşin Müslüman olup olmaması şart olmadığı gibi eşler arasında cinsel birlikteliğin olması da şart değildir.³³ İsmâîlîler'e ve Ca'ferîler'e göre de hür kadınla evli olan cariyeyle evlenemez evlenmesi durumunda yapılan nikâh akdi feshedilir.³⁴ Onlara göre bu evlilik hür kadının rızası doğrultusunda yapılacak olursa geçerlidir. Ca'ferîler'e ve İsmâîlîler'e göre hür kadının rızası bulunması durumunda cariyeyle evli olan erkeğin hür kadınla evlenmesi caizdir. İsmâîlîler'e göre hür kadın, kocasının cariyeyle evli olduğunu sonradan öğrenmesi durumunda muhayyerdir. Ca'ferîler, bu şekilde yapılan akdin bâtil olduğunu kaydetmekle birlikte mezhepte zayıf bir görüşe göre hür kadının muhayyerlik hakkının bulunduğu da ifade edilmektedir.³⁵

³¹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/235; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/11-13.

³² Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/14.

³³ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/25.

³⁴ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 83; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/209.

³⁵ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 83; Hillî, *el-Muhtasar*, 203.

4) Dört eşle evli olmaktan kaynaklı evlenme engelleri:³⁶ İslâm dini tek evliliği teşvik etmekle birlikte çok evliliği yasaklamamış ancak bu evliliği de en fazla dört kadınla sınırlandırmıştır.³⁷ Ca'ferîler'e ve Zeydiyye mezhebinde Kâsım er-Ressî'den yapılan bir rivayete göre koca bâin talakla boşadığı eşi iddetini tamamlamadan önce onun kız kardeşiyle veya başka bir kadınla nikâh akdi yapabilir.³⁸ İsmâîlîler'e göre ise erkek boşadığı kadının kardeşiyle ancak onun iddeti bitmesi durumunda evlenebilir. Aynı şekilde dördüncü eşini boşayan erkek, boşadığı kadının iddeti tamamlamadan önce yeni bir evlilik yapamaz.³⁹ Ca'ferîler'e göre müt'a evliliğinde dört kadın sınırlaması bulunmamaktadır. Onlara göre erkek dilediği kadar kadınla müt'a nikâhı yapabilir.⁴⁰

5) Liân: Eşinin zina ettiğini veya doğan/doğacak çocuğun zina sonucu olduğunu iddia eden kocayla kadının hâkim huzurunda karşılıklı yeminleşmelerini ifade eden bir terimdir.⁴¹ Zeydîler'e göre kadın doğum yaptıktan sonra kocası çocuğun kendisinden olmadığını iddia edecek olur ve doğum yaptıran kadın da çocuğun ondan olduğuna dair şahitlik ederse bu durumda çocuğun nesebi kocaya nispet edilir. Buna rağmen koca çocuğun nesebini yine inkâr edecek olursa bu durumda eşler karşılıklı olarak yeminleşirler. Ancak

³⁶ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/235; Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/297; Hillî, *el-Muhtasar*, 204.

³⁷ Nisa, 4/3.

³⁸ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihî'z-Zeydiyye*, 4/17; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/169-170.

³⁹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/235.

⁴⁰ Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/147,150-151; Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân Şeyh Müfid, *Hülâsatü'l-icâz* (Beyrut: Dârü'l-Müfid, 1414), 46-47,51-53; Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân Şeyh Müfid, *Risâletü'l-müt'a* (Beyrut: Dârü'l-Müfid, 1414), 10, 12-13; Hillî, *el-Muhtasar*, 207-208; Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 125.

⁴¹ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 88; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihî'z-Zeydiyye*, 4/410; Hillî, *el-Muhtasar*, 224-225.

çocuğun kadının kocasından olduğuna dair şahitlik eden bulunmaması durumunda eşler arasında liân yapılmaz. Zeydiler'e göre eşler arasında gerçekleşecek liânda tarafların hür, Müslüman, bâliğ ve âkil olmaları gerekir. Aksi halde eşler arasında liân gerçekleşmez.⁴² İsmâîlîler'e ve Ca'ferîler'e göre liân, hür, köle ve zimmi ayrımı yapılmaksızın tüm eşler arasında yapılabilmektedir. Onlara göre çocuklar ve henüz cinsel birliktelik yaşamamış eşler arasında liân yapılamaz.⁴³ Ayrıca Ca'ferîler'e göre liân yapılabilmesi için evliliğin devamlı olması, liân yapacakların bâliğ ve reşid olmaları ve tarafların sağır ve dilsiz olmamaları gerekmektedir. Köle ile kâfirin liânı hakkında Ca'ferî mezhepte iki görüş bulunmaktadır. Eşbeh⁴⁴ görüşe göre bunların yaptıkları liân geçerlidir.⁴⁵ Eşler arasında liân yapıldıktan sonra eşler ebediyen birbirlerine haram olurlar.⁴⁶

6) Din farkı: Müslümanın Ehl-i kitap dışındaki kadınlarla evlenmesi caiz değildir. Ca'ferîler'e göre Ehl-i kitap kadınla evlilik hakkında mezhepte iki kavil bulunmaktadır. Mezhepte azhar⁴⁷ görüşe göre Ehl-i kitap kadınla devamlı evlilik caiz değilken müt'a nikâhı caizdir. Mecûsî kadınla evlilik ise eş-

⁴² Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/410.

⁴³ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 89; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/283; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/373; Hillî, *el-Muhtasar*, 234.

⁴⁴ Eşbeh: Bir mesele hakkında iki kavil bulunması durumunda mezhep usulünde fetva verilmesi gereken görüşü göstermek için kullanılmaktadır. Bk. Hillî, *el-Muhtasar*, 3 (mukaddime içerisinde).

⁴⁵ Hillî, *el-Muhtasar*, 234.

⁴⁶ Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/416; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/282; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 88-89; Hillî, *el-Muhtasar*, 204-205; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/431; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/369-370.

⁴⁷ Ezher: Bir mesele hakkında iki kavil bulunması durumunda mezhepte bunlardan hangisiyle fetva verildiğini göstermek için kullanılmaktadır. Bk. Hillî, *el-Muhtasar* (mukaddime), 3.

beh kavle göre caizdir.⁴⁸ İsmâîlîler'e göre Müslüman erkeklerin Ehl-i kitap kadınlarla evlenmesi İslam'ın ilk dönmelerinde caizken daha sonra yasaklanmıştır. İsmâîlîler konu hakkında delil olarak Ca'fer es-Sâdık kanalıyla Hz. Ali'den yapılan "Müslüman erkeklere Ehl-i kitap kadınlarıyla nikâh yapmalarının caiz kılınması Müslüman kadınların az olmasından kaynaklıydı. Ne zamanki Müslüman kadınlar çoğaldı Allah "iman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin"⁴⁹ rivayet ile "Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın"⁵⁰ ayetini göstermektedirler.⁵¹ Fakat Kadı Nu'mân Müslüman kadınla evlenme imkânı olanın Ehl-i kitap ve zimmi kadınlarla evlenmesinin yasaklandığını gösteren rivayetlerin haramdan ziyade kerahete delalet ettiğini savunmaktadır.⁵² İsmâîlîler'e göre müşrik bir kadınla evli olan erkek, Müslüman kadınla evlenemez. Şayet erkek müşrik kadınla evli olduğunu gizleyerek Müslüman bir kadınla evlenecek olur ve kadın da bu durumdan haberdar olursa muhayyerdır. Kadın isterse evliliği devam ettirir dilerse evliliği sonlandırır.⁵³ İsmâîlîler'e göre dârülharpte Müslüman bir erkeğin müşrikle veya Arap Hristiyan kadınla evlenmesi caiz değildir.⁵⁴

Zeydiyye mezhebinde konu hakkında Zeyd b. Ali'den yapılan rivayete göre Müslüman erkek Ehl-i kitap kadınla evlenebilir. Fakat Mecûsî veya müşrik bir kadınla evlenemez. Bunun yanı sıra bu evliliklerin mekruh olduğuna dair Zeyd b. Ali'den "ehl-i harb kadınlarla ve Hristiyan Araplarla evliliği

⁴⁸ Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/179-180; Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 117; Hillî, *el-Muhtasar*, 205.

⁴⁹ Bakara, 2/221.

⁵⁰ Mümtehine, 60/10.

⁵¹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/249-250; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 84.

⁵² Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/249-250; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 84.

⁵³ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 84.

⁵⁴ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 84.

hoş karşılamazdı"⁵⁵ şeklinde bir rivayet de bulunmaktadır. Zeydî-Hadevî fıkhnın kurucu imamı olan İmam Hâdî ise Müslüman bir erkeğin Ehl-i kitap kadınla evlenmesini caiz görmemektedir.⁵⁶ Fakat Muhammed b. Mansûr'dan Ehl-i kitapla evlilik konusunda Ca'fer es-Sâdık ile Zeyd b. Ali'nin ihtilafa ettikleri Ehl-i kitapla evliliği caiz gören Ca'fer es-Sâdık'a karşın Zeyd b. Ali'nin bunu haram gördüğü rivayet edilmektedir.⁵⁷ Zeyd b. Ali'den sonra Zeydî fıkhnına önemli katkıları olan Kasım er-Ressî'ye göre de Ehl-i kitap kadınlarla evlenmek caiz değildir.⁵⁸ Mezhepte konu hakkında yapılan tartışmalar doğrultusunda⁵⁹ Zeydî Kâsımî ve Hâdevî fıkhn ekollerine göre Ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin caiz olmadığı görülmektedir. Zeydiyye mezhebinde de bu görüşle amel edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim Zeydiyye mezhebinin en önemli eserlerinde Müslüman birisinin Ehl-i kitap bile olsa gayrimüslimle evlenmesinin haram olduğu belirtilmektedir.⁶⁰ Ca'ferîler'e ve İsmâîlîler'e göre Ehl-i beyt'e düşmanlık güden nâsibî erkek veya kadınla evlenilmesi caiz değildir. Bunlarla evlenilmesi durumunda yapılan akit sahih değildir.⁶¹

Zeydîler'e göre Müslüman erkeğin, hür veya köle olması fark etmeksizin putperest, Mecûsî ve Sâbî kadınlarla evlenmesi caiz değildir.⁶² Zeydîler'e göre gayrimüslim koca Müslüman olacak olursa bakılır şayet eşi Ehl-i kitapsa evlilikleri

⁵⁵ Zeyd b. Ali Zeyd, *el-Mecmû' u'l-hadîsî ve'l-fikhî*, thk. Abdullah b. Hamûd el-İzzî (Yemen: Mektebetü İmam Zeyd b. Ali, 2002), 214.

⁵⁶ Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/336-337.

⁵⁷ Alevî, *el-Câmi' u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/19.

⁵⁸ Alevî, *el-Câmi' u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/19-20.

⁵⁹ Konu hakkında yapılan tartışmalar için bk. Alevî, *el-Câmi' u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/18 vd.

⁶⁰ İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehhâr*, 4/68 vd.

⁶¹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/243; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/183; Hillî, *el-Muhtasar*, 206.

⁶² Alevî, *el-Câmi' u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/22.

devam eder. Şayet eşi Ehl-i kitap değilse bu durumda kadın üç hayız veya üç ay bekler ve bu süre sonunda eşler boşanmış sayılır.⁶³ Eşlerin her ikisi de mürted olacak olurlarsa bakılır şayet aralarında cinsel birliktelik yaşanmış ve tekrar Müslüman olmaları için kendilerine telkinde bulunulmamışsa bu durumda evlilikleri devam eder. Şayet eşlerin her ikisi de tekrar Müslüman olacak olurlarsa eski nikâhları üzerine evlilikleri geçerlidir. Eşi Müslüman olan koca mürted olacak olursa ve kocaya İslam'a dönmesi için telkinde bulunulacak olunur da koca İslam'a girmeyecek olursa hâkim eşleri boşar. Aynı durum kocası Müslüman olan kadın için de geçerlidir.⁶⁴ İsmâîlîler'e ve Ca'ferîler'e göre gayrimüslim eşlerden kadın Müslüman olur kocası da müşrik olarak kalacak olursa bu durumda bakılır; şayet kadın iddetini tamamlamadan önce kocası Müslüman olacak olursa evlilik akitleri devam eder. Kadın iddetini tamamladıktan sonra koca Müslüman olursa bu durumda kadın isterse yeni bir nikâh akdiyle eski kocasıyla tekrar evlenebilir.⁶⁵ Şayet koca Müslüman olur eşi müşrik olarak kalacak olursa bu durumda koca isterse eşini boşar boşama istemezse evlilikleri devam eder.⁶⁶

7) İhramdan dolayı evlenme engeli: Şîi mezheplerin üçüne göre de hac veya umre için ihrama giren nikâh akdi yapmadığı gibi kendisi de nikâh akdinde taraf olamaz. Bunlara göre ihramlının yaptığı nikâh akdi bătıldır.⁶⁷ Zeydîler konu

⁶³ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/27-28.

⁶⁴ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/30-31.

⁶⁵ Tûsî, *el-İstîbâr*, 3/181-182; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 84.

⁶⁶ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 84.

⁶⁷ Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/264; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/237; Ebü'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekeriyâ Yahyâ Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, thk. Seyyid Sâdık Şirâzî (Beirut: Müessesetü'l-Vefâ, 1409), 1/184; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/70.

hakkında Ehl-i beyt arasında bir ihtilafın olmadığını dolayısıyla konu hakkında Ehl-i beyt'in icmasının bulunduğunu belirtmektedirler.⁶⁸

1.1.2. İrade Beyanı

İrade beyanı icab ve kabulden oluşmaktadır. Ca'ferîler'e göre icab üç lafızdan birisiyle yapılmalıdır bunlar; 'zevec-tukî', 'enkahtukî' ve 'metta'tukî' şeklinde olmalıdır. Kabul ise icaba yönelik rıza beyanında bulunmaktan ibarettir.⁶⁹ Ca'ferîler'e göre nikâh akdinde çocuğun, delinin ve sarhoşun irade beyanı geçersizdir. Mezhepte sahih olan görüşe göre baliğ ve reşit olan kadın kendi iradesiyle evlilik akdinde taraf olabilir.⁷⁰ Zeydîler'e ve İsmâîlîler'e göre ise nikâh akdinde icab ve kabulden oluşan irade beyanı kadının velisi tarafından yapılmaz. Velisi olmayan kadın, erkek vekili aracılığıyla nikâh akdinde taraf olabilir. Kadının velisi olmaksızın icab veya kabulde bulunması geçersizdir.⁷¹ Zeydîler'e göre icab ile kabul arasında fasıl olmaksızın aynı mecliste yapılması gerekmektedir. Ayrıca icab veya kabul "nikâhladım" veya "evlendirdim" gibi temlik ifade eden lafızlarla yapılmaz. İcab ve kabulde esas olan sözlü beyan olmakla birlikte yazı, işaret vb. şekillerde yapılan icab ve kabuller de geçerlidir.⁷² Zeydîler'e göre yazı yoluyla ve elçi aracılığıyla yapıla-

⁶⁸ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/70.

⁶⁹ Hillî, *el-Muhtasar*, 194.

⁷⁰ Hillî, *el-Muhtasar*, 194-195; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/146.

⁷¹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/218-219; Ahmed b. Kasım el-Ansî Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmî'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr* (Yemen: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1414), 2/22-26; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehhâr*, 4/32 vd; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/54 vd.

⁷² Ahmed b. Kasım el-Ansî Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmî'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr* (Yemen: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1414), 2/22-26; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehhâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 4/32-33, 37, 41, 44; Muhammed b. Ali b. Hüseyin Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye* (Yemen: Müessesetü'l-Mustafa es-Sekafiyye, 2014), 4/54 vd.

cak icab, elçinin şahitlerin huzurunda konuşması veya mektubun şahitler huzurunda okunmasıyla geçerli olur.⁷³

1.1.3. Evlilikte Rızanın Bulunması

Şîî mezheplerin üçüne göre nikâh akdinde mükellef yani akıl-baliğ bekâr veya dul kadının rızası gerekliyken küçüklerin ve delilerin evlendirilmesinde bunların rızaları gerekli görülmemektedir.⁷⁴ İsmâîlîler'e göre velileri tarafından evlendirilen küçükler baliğ olduklarında yapılan akdi feshetme hakkına sahip değillerdir.⁷⁵ Ca'ferîler'e göre ise küçük kız buluşa erdiğinde velisi tarafından yapılan evlilik akdinde muhayyerlik hakkına sahip değildir. Küçük erkek hakkında ise mezhepte iki görüş bulunmakla birlikte mezhepte zahir olan görüşe göre küçük erkeğin de muhayyerlik hakkı bulunmamaktadır.⁷⁶ Ca'ferîler'e göre şayet küçükler, baba ve dedeleri dışında birisi tarafından evlendirilecek olursa yapılan bu akit geçerlidir. Fakat küçükler buluşa erdiğinde yapılan akdi onama veya feshetme haklarına sahiptirler.⁷⁷ Zeydîler'e göre ise baba dışında hâkim veya dedenin evlendirdiği küçükler mükellef olduklarında deliler ise akılları başlarına geldiğinde sınırlı bir süreyle kayıtlı olmak şartıyla muhayyerlik hakları bulunmaktadır.⁷⁸ Dilerlerse yapılan evliliği devam ettirirler isterlerse de evlilik akdini sonlandırırlar. Zeydîler'e göre yaratılıştan bekâreti olmayanlar, cinsel

⁷³ İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehhâr*, 4/35.

⁷⁴ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/218; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 80; Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/304-305; Hillî, *el-Muhtasar*, 194-195; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/35-37.

⁷⁵ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/218; Hillî, *el-Muhtasar*, 198.

⁷⁶ Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/236; Hillî, *el-Muhtasar*, 198.

⁷⁷ Hillî, *el-Muhtasar*, 199.

⁷⁸ Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/36-37; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fıkhî'z-Zeydiyye*, 4/63-65.

birliktelik olmaksızın bekâreti bozulanlar ile zina yoluyla bekâreti bozulan kadınlar bekâr kadın hükmündedir.⁷⁹ Bu kadınlar, rızaları alınmaksızın velileri tarafından evlendirilemezler. Ca'ferîler'e göre ise herhangi bir şekilde bekâreti bozulmuş küçük kız çocuğunun üzerinde babası ve dedesinin velayet hakkı bulunmaktadır. Dolayısıyla akıl-baliğ de olsa bekâreti bozulmuş kadının evlenmesinde velinin rızası aranmaktadır.⁸⁰ Zeydîler tehdit ve zorlama altında yapılan nikâh akdini geçerli görmekte-dirler.⁸¹

1.1.4. Veli

Ca'ferîler'e göre nikâh konusunda velâyet hakkı, baba, dede (babanın babası), vasî, mevlâ ve hâkime aittir.⁸² Ca'ferî mezhebinde esah görüşe göre baliğ ve reşit kadın, velisinin izni aranmaksızın nikâh akdinde taraf olabilir.⁸³ Onlara göre baliğ kadının babasından evlilik için izin istemesi müstehaptır.⁸⁴ Bununla birlikte Ca'ferî mezhebinde; 'baliğa ve reşidenin evlenmesi hususunda kadın ve baba birlikte karar vermesi gerekir birisi diğ-erinin izni olmaksızın nikâh yapamaz', 'kadının nikâh akdini ancak veli yapabilir kadının iradesinin önemi yoktur' ve 'bekâr kadın velisiz evlenemez' şeklinde farklı görüşler de bulunmaktadır. Mezhepte evla olan görüşe göre ise müt'a nikâhında gerekli görül-meyen veli izninin devamlı evlilik akdinde gerekli olduğu yönündedir. Şayet veli, kadının evliliğine hiçbir şekilde onay vermeyecek ve engelleyecek olursa bu durumda velinin izninin gerekli olmadığı hususunda Ca'ferî mezhebinde icma bulunduğu kaydedilmektedir. Dul kadın ise nikâh akdinde taraf olabilir;

⁷⁹ İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr*, 4/49-50.

⁸⁰ Hillî, *el-Muhtasar*, 198.

⁸¹ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fıkhi'z-Zeydiyye*, 4/126.

⁸² Hillî, *el-Muhtasar*, 198.

⁸³ Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 119-120; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/232-233; Hillî, *el-Muhtasar*, 195.

⁸⁴ Hillî, *el-Muhtasar*, 200.

nikâh konusunda dul kadın üzerinde babası ve diğer kişilerin velayet hakkı bulunmamaktadır. Ancak dul kadın velisinden habersiz bir şekilde evlenmişse bu durumda evlilik akdi velinin icazetine mevkuftur.⁸⁵ Baba ve dedenin velayet hakkı herhangi bir şekilde bekâreti bozulmuş küçük kız çocuğu için de söz konusudur.⁸⁶ Küçük üzerinde dedenin velayet hakkı babanın velayet hakkından önce gelmektedir. Örneğin; aynı mecliste dede kızı bir adamla nikâhlaşsa baba da başka bir adamla nikâhlaşsa dedenin nikâhı öncelikli olarak geçerlidir. Fakat kızın babası dededen önce kızı nikâhlayacak olursa dedenin buna itiraz etme hakkı bulunmamaktadır.⁸⁷ Ca'ferîler'e göre akli yetisi yerinde olmayan erkek ve kadınların nikâh akitleri babaları veya dedeleri tarafından yapılır. Bunların akli melekeleri yerine gelmesi durumunda muhayyerlik hakları bulunmamaktadır.⁸⁸

Zeydîler'e ve İsmâîlîler'e göre nikâh akdinde velinin bulunması şarttır. Veli dışındakilerin kıydıkları nikâh bâtıdır. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere veli, yapacağı nikâh akdi öncesinde akıl-baliğ olan kadının rızasını almak zorundadır. Aksi halde veli, kadının nikâh akdini kıyamaz. Küçüklerin nikâhını sadece babası veya dedesi (babanın babası) kıyabilir.⁸⁹ Zeydîler'e göre veli, kadının evliliğine hiçbir şekilde onay vermeyecek ve engelleyecek olursa bu durumda kadının velisi devlet başkanı veya kadıdır ve kadın onların velayetiyle evlenebilir.⁹⁰ Zeydîler'e göre fuzuli tarafından

⁸⁵ Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/233,235-236; Hillî, *el-Muhtasar*, 198.

⁸⁶ Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/236; Hillî, *el-Muhtasar*, 198.

⁸⁷ Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 121-122.

⁸⁸ Hillî, *el-Muhtasar*, 198-199.

⁸⁹ Zeyd, *el-Mecmû' u'l-hadîsî ve'l-fikhî*, 211; Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/302-305; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/218-219; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 80; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehhâr*, 4/50.

⁹⁰ Alevî, *el-Câmi' u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/98.

evlendirilen küçük veya delilerin nikâh akdinin yürürlük kazanması velinin icazetine bağlıdır.⁹¹ Zeydiler nikâh akdinden velinin bulunması gerektiği hususunda Ehl-i beyt'in icmasının bulunduğunu kaydetmektedirler.⁹² İmam Hâdî, nikâh akdinde veli şartının aranmaması durumunda haramların meşrulaştırılacağını ifade etmektedir. Ona göre velinin iznine gerek duyulmaması durumunda her zina eden erkek ve kadının kendi aralarında nikâh akdinin bulunduğunu ileri sürerek Allah'ın zina edenler hakkında verdiği cezadan kurtulmaya çalışacaklarını kaydetmektedir. Bu durumda da "Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın"⁹³ ayetinin bir hükmünün kalmayacağını çünkü bu durumda zina edenin bulunamayacağını belirtmektedir.⁹⁴

Ca'ferîler'e ve Zeydiler'e göre efendiler kölelerinin küçük, büyük, bekâr, dul, akıllı veya deli olmaları fark etmeksizin onları evlendirebilir. Kölelerin bu evlilik akdinde muhayyerlik hakları bulunmamaktadır. Vasi ve hâkim akli melekesi yerinde olmayan balığları onların maslahatı doğrultusunda evlendirebilirler.⁹⁵ Zeydiler'e göre efendisinin izni olmaksızın erkek ve kadın köle evlenemez. Şayet evlenecek olurlarsa bu durumda yapılan akit efendilerinin iznine mevkuftur. Efendileri icazet verecek olursa yapılan akit geçerli olur aksi halde yapılan nikâh akdi feshedilir.⁹⁶ Zeydiler'e ve

⁹¹ Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmî'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/36-37; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/63-65.

⁹² Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/54.

⁹³ Nûr, 24/2.

⁹⁴ Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/307; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/55.

⁹⁵ Hillî, *el-Muhtasar*, 199.

⁹⁶ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/248; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 84; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/63-65; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmî'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/36-37.

İsmâîlîler'e göre vâsinin vesayeti altındaki küçükleri evlendirme yetkisi bulunmamaktadır.⁹⁷ Zeydîler'e göre baba dışında hâkim veya dedenin evlendirdiği küçükler mükellef olduklarında, deliler ise akılları başlarına geldiğinde sınırlı bir süreyle kayıtlı olmak şartıyla bunların muhayyerlik hakları bulunmamaktadır.⁹⁸ Zeydîler'e göre Müslüman kadının üzerinde Yahudi, Hristiyan veya Mecûsi velinin velayet hakkı bulunmamaktadır.⁹⁹

1.1.5. Şahitler

İsmâîlîler'e göre nikâh akdinde şahitlerin bulunması nikâh akdinin sıhhat şartı olmayıp kadının hakkını korumaya matuf yapılan bir uygulamadır. İsmâîlîler konu hakkında delil olarak Ca'fer es-Sâdık'tan yapılan "Allah şahitliği boşanmada zikretmektedir. Şayet nikâh şahitsiz yapılacak olursa yapılan bu nikâh onunla Allah arasında geçerlidir. Bir günahı da yoktur. Şahitli nikâh yapan mirastan hakkını almayı korumuş ve hâkimin vereceği cezasından da emin olmuştur." rivayeti göstermektedirler. Onlara göre nikâhta şahitlerin bulunması kadının hakkının korunması yanı sıra kadının zina ithamıyla bir cezaya çarptırılmaması hususunda en güvenilir ve en adil yöntemdir ki mezhepte uygulama da bu yöndedir. İsmâîlîler'e göre nikâh akdinde kadın ve kölelerin şahitlikleri geçerlidir.¹⁰⁰ Onlara göre şahitler boşanmada gereklidir. İsmâîlîler'e göre iki adil erkek şahit huzurunda yapılmayan boşamalar geçerli değildir.¹⁰¹

⁹⁷ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/219; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/95-96.

⁹⁸ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/63-64; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/36-37.

⁹⁹ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/96.

¹⁰⁰ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/219-220.

¹⁰¹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/262.

Zeydîler'e göre nikâh akdinin sahih olabilmesi için yapılan akitte en az iki adil şahidin bulunması gerekmektedir. Şahitsiz yapılan nikâh akdi geçersizdir. Zeydîler'e göre nikâh akdinde tek başına kadının şahitliği yeterli değildir. Nikâh akdinde asgari düzeyde en az iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şahitliği aranmaktadır.¹⁰² Onlara göre nikâh akdinde kölelerin şahitlikleri geçerli değildir.¹⁰³ Zeydîler nikâh akdinden şahitlerin bulunması gerektiği hususunda Ehl-i beyt'in icmasının bulunduğunu belirtmektedirler.¹⁰⁴ Ca'ferî mezhebinde esah olan görüşe göre kadının baliğ ve reşit olması durumunda nikâhta şahitlerin bulunması zorunlu değildir.¹⁰⁵ Onlara göre nikâh akdinde şahitler erkekle kadının zina yaptığı yönünde hâkimin vereceği cezaya karşı koruma sağlamak, kadının nafaka ve miras gibi haklarını korumaya yönelik bir uygulamadır. Bu bağlamda şahitlerin nikâh akdinde değil de boşamalarda hazır bulunması zorunludur. Bundan dolayı da koca eşini boşayacağı zaman boşamayı iki adil şahidin huzurunda yapması gerekmektedir. Aksi halde yapılan talak geçersizdir. Bazı fakihlere göre ise şahitlerin Müslüman olması yeterli olup ayrıca adil olmalarının araştırılmasına gerek yoktur. Ca'ferîler'e göre talak konusunda tek başına kadının şahitliği kabul edilmediği gibi erkeklerle birlikte olsalar bile yine de kadının şahitliği kabul edilmemektedir.¹⁰⁶

¹⁰² Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/31; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehhâr*, 4/47-48; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihhi'z-Zeydiyye*, 4/104-105.

¹⁰³ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihhi'z-Zeydiyye*, 4/105-106.

¹⁰⁴ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihhi'z-Zeydiyye*, 4/54.

¹⁰⁵ Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 118; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/146; Hillî, *el-Muhtasar*, 195.

¹⁰⁶ İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahdurühü'l-fakîh*, 3/259; Hillî, *el-Muhtasar*, 222; Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, 3/587.

1.1.6. Mehir

Mehir, nikâh akdinin bir sonucu olarak kocanın eşine ödemek zorunda olduğu para, mal veya menfaattir. Üç Şîî mezhebine göre mehrin belirlenmesi nikâh akdinin şartı olmayıp yapılan akdin bir sonucudur.¹⁰⁷ Mehrin belirlenmesinde eşlerin ortak bir karar almaları şart değildir. İsmâîlîler ile Ca'ferî mezhebinde eşbeh görüşe göre mehrin koca tarafından belirlenmesi durumunda alt ve üst sınırı bulunmaktayken mehrin kadın tarafından belirlenmesi durumunda mehrin üst sınırı sünnet mehir olan beş yüz dirhemden fazla olmaması gerekmektedir.¹⁰⁸ Fakat Ca'ferîler'den Şerîf Murtaşâ (ö. 436/1044) böyle bir ayrıma gitmeksizin mehrin üst sınırının beş yüz dirhem olduğunu bundan fazla belirlenen mehrin Hz. Peygamber'in eşlerine verdiği mehir miktarına yani beş yüze dirheme indirilmesi gerektiğini belirtmektedir.¹⁰⁹ Zeydîler'e göre üst sınırı olmayan mehrin alt sınırı on dirhemdir. Onlar on dirhemden az belirlen mehiri, fasit mehir olarak nitelemektedirler.¹¹⁰ Zeydiyye mezhebinde bir görüşe göre on dirhemden az olan mehirle yapılan nikâh akdi geçerlidir. Fakat bu durumda kocanın mehiri on dirheme tamamlaması gerekmektedir.¹¹¹ Zeydîler'e göre veli kadını on dirhemden az bir mehirle evlendirecek olursa ve

¹⁰⁷ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/221; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 80; Hillî, *el-Muhtasar*, 214; İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*, 3/261; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/40; Şerîf el-Murtaşâ, *el-İntisâr*, 124.

¹⁰⁸ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/221, 223; İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*, 3/261; Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, 2/549; Hillî, *el-Muhtasar*, 214; Tûsî, *el-İstisâr*, 3/230.

¹⁰⁹ Şerîf el-Murtaşâ, *el-İntisâr*, 124-125.

¹¹⁰ Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/305; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/109 vd; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/44-45.

¹¹¹ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/110.

kadın da buna rıza gösterecek olursa bu durumda kadın mehr-i misli almaya hak kazanır.¹¹² İsmâîlîler'e göre kadının mehrini haksız bir şekilde ödemeyen erkek zina yapmış sayılır.¹¹³ Şîî mezheplere göre mehrin unutulması belirtilmemesi veya mehir verilmemesi şartıyla yapılan nikâh akdi sahihtir. Bu tür akitlerle yapılan evliliklerde cinsel birliktelik olmaksızın boşama gerçekleşecek olursa kadına müt'a¹¹⁴ verilmesi gerekiyor. Cinsel birliktelik olduktan sonra yapılan boşamalarda ise kadına mehr-i misil verilir. Mehr-i misilde esas alınan ölçü şeref ve güzellikte kadına emsal olan kadınların evlenirken aldıkları mehirdir.¹¹⁵ İsmâîlîler'e göre bu durumda kadına sünnet mehri olan beş yüz dirhemi geçmeyecek şekilde mehr-i misil verilir.¹¹⁶

Sahih nikâh akdiyle kadın, kocasının ölmesi, eşler arasında cinsel birliktelik olması ve Zeydîler ile İsmâîlîler'e göre eşler arasında sahih halvet gerçekleşmesi durumunda tam mehri almaya hak kazanır.¹¹⁷ Aynı şekilde cinsel birleşmenin olduğu fasit akitte de kadın belirlenen mehri tam olarak

¹¹² Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/111.

¹¹³ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/220.

¹¹⁴ Müt'a, kocanın kadına vermesi gereken maddi tazminatı ifade etmektedir. Caferilere göre bunun miktarı kocanın statüsüne göre farklılık arz etmektedir. Zengin koca, kadına en az on dirhem veya kıymetli bir elbise vermesi gerekir. Fakir koca, kadına yüzük veya bir dirhem vermesi gerekir. Orta gelirli olan koca ise kadını anlaşma suretiyle belli bir miktar müta verir. Bk. Hillî, *el-Muhtasar*, 214. Zeydîler'e göre ise bunun bir sınırı yoktur. Bk. Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/112-113, 115.

¹¹⁵ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/223-224; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/115; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmî'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/47-48; İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*, 3/261; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/220-221, 225; Hillî, *Şerâ'î'u'l-İslâm*, 2/549; Hillî, *el-Muhtasar*, 214.

¹¹⁶ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/223-224.

¹¹⁷ Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/305; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/109 vd; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmî'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/44-45; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/224, 226; Hillî, *el-Muhtasar*, 215-216.

alır.¹¹⁸ Şîî mezheplere göre mehir belirlendikten sonra cinsel birliktelik olmaksızın yapılacak boşamalarda kadın belirlenen mehrin yarısını almaya hak kazanır.¹¹⁹ Ca'ferîler'e göre mehir konusunda eşler arasında anlaşmazlık çıkacak olursa cinsel birliktelik olup olmadığına bakılmaksızın yeminle birlikte kocanın beyanı kabul edilir.¹²⁰ İsmâîlîler'e göre mehrin peşin ödenmesi konusunda eşler arasında ihtilaf çıkacak olursa cinsel birliktelik olmamışsa yeminle birlikte kadının beyanı kabul edilir, kocadan delil getirmesi istenir. Cinsel birliktelik olmuşsa yeminle birlikte kocanın sözü kabul edilir.¹²¹ Zeydîler'e göre mehrin miktarı konusunda eşler arasında anlaşmazlık çıkacak olursa eşlere yemin ettirilir. Yeminden sonra iddia edilen miktar mehr-i misli geçmiyorsa kadının beyanı kabul edilir şayet iddia edilen mehir, mehr-i misli geçiyorsa bu durumunda kocanın beyanı kabul edilir.¹²² Şîî mezheplere göre iki erkeğin velâyeti altındaki kadınları karşılıklı olarak birbirlerine mehirsiz nikâhlanması olan şigâr nikâhını caiz değildir ve bu şekilde yapılan nikâh akdi bâtıldır.¹²³ Zeydîler'e göre şayet mehir dinen kullanılması caiz olmayan bir mal olacak olursa bu durumda yapılan nikâh akdi geçerlidir ve kadına mehr-i misil verilmesi gerekir.¹²⁴ Onlara göre tehdit altında yapılan nikâh akdi geçerlidir. Buna göre nikâh akdinden sonra koca, eşini boş-

¹¹⁸ Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/40.

¹¹⁹ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihhi'z-Zeydiyye*, 4/116; Hillî, *el-Muhtasar*, 215-216; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/224; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/47-48.

¹²⁰ Hillî, *el-Muhtasar*, 215-216.

¹²¹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/221; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 80.

¹²² Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihhi'z-Zeydiyye*, 4/151.

¹²³ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/223; Hillî, *el-Muhtasar*, 206; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehhâr*, 4/37; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihhi'z-Zeydiyye*, 4/69.

¹²⁴ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihhi'z-Zeydiyye*, 4/113-114.

mak isterse bakılır şayet boşama halvet öncesi yapılacak olursa kadın mehrin yarısını alır şayet boşama halvet sonrası gerçekleşmişse bu durumda kadın tam mehri almaya hak kazanır.¹²⁵ Zeydîler'e göre nikâh akdinde mehir hacca götürme olarak belirlenmişse bu durumda erkeğin, hac masraflarını karşılayacak olan kıymeti kadına mehir olarak vermesi gerekmektedir.¹²⁶

1.1.7. Eşler Arasında Denklik

Zeydîler, eşler arasında denkliği sadece din ve sosyo-kültürel seviyede aramaktayken Ca'ferîler ve İsmâîlîler, eşlerin Müslümanlıkta denk olmalarını dikkate almışlardır. Ca'ferîler eşlerin imanda müsavi olmalarını ise müstehap görmüşlerdir.¹²⁷ Zeydîler'e göre denk olmayanlar arasında yapılan nikâh akdi kadının ve velinin rızası olması koşuluyla geçerlidir.¹²⁸

1.1.8. Evlilik Akdinde İleri Sürülen Şartlar

İsmâîlîler'e göre nikâh akdinde tarafların ileri sürdükleri şartlar Kur'ân ve sünnete muhalif ise geçersizdir. Örneğin; erkek evleneceği kadına başka bir kadınla evlenecek olursam sen boşsun şeklinde şart koşmuşsa bu durumda erkek ister verdiği sözü tutar başka kadınla evlenmez isterse de başka kadınla evlenir bu durumda ilk eşini boşanmış sayılmaz. Aynı şekilde erkek evlenirken eşine nafaka olarak belli bir şey vereceğini şart koşmuş, kadın da bunu kabul etmişse bu durumda ileri sürülen şart batıldır. Ancak erkek evlendiği kadınla birlikte belli bir şehirde yaşamayı şart koşacak olursa bu durumda yapılan şart caizdir. Çünkü bu şart helal olan

¹²⁵ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/126.

¹²⁶ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/138.

¹²⁷ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/194-195, 198; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/101; Hillî, *el-Muhtasar*, 205-206.

¹²⁸ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/33.

bir şeyi haram kılmamaktadır.¹²⁹ Zeydîler'e göre nikâh akdinde belirli olma koşuluyla yapılan şartlar geçerlidir. Fakat tarafların ileri sürdükleri şartlar belirli değilse bu durumda yapılan şartlar geçersizdir. Örneğin nikâh akdinde kadının erkek için ileri sürdüğü, benim oturduğum şehirde veya köyde kalman şartıyla seninle evlenirim şeklindeki şart geçersizdir. Çünkü kadın tarafından ileri sürülen bu şartlarda süre belirtilmediği için belirsizlik vardır ve cehaletin bulunduğu akitler geçerli değildir. Aynı şekilde erkeğin nikâh akdinde nafaka ödememe veya kendi isteği doğrultusunda nafaka belirleme yönünde ileri sürdüğü şartlar da meçhul olduğu için geçerli değildir. Bu durumda nikâh akdi geçerli, ileri sürülen şartlar ise batıl yani geçersizdir.¹³⁰ Ca'ferîler'e göre nikâh akdinde taraflarca ileri sürülecek şartların akit esnasında belirtilmesi gerekmektedir. Onlara göre akit öncesinde veya akitten sonra yapılan şartlar hüküm doğurmaz.¹³¹ Ca'ferîler'e göre talakta ileri sürülen şartlar (falanca gelirse sen boşsun) ve nitelermeler ise (falanca geldiği anda sen boşsun) geçersizdir.¹³²

2. Evliliğin Sona Ermesi ve Sonuçları

2.1. Boşama Salahiyeti ve Ehliyet

Boşamanın mükellef yani akil-baliğ olan koca veya vekili tarafından yapılması gerekmektedir. Buna göre koca ve vekili dışındakilerin boşamaları geçersizdir. Zeydîler'e ve Ca'ferîler'e göre küçük ve deli adına velilerinin verdiği talak geçersizdir. Aynı şekilde köle adına efendisinin verdiği talak

¹²⁹ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/227-228.

¹³⁰ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/66-67.

¹³¹ Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, 2/531.

¹³² Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 127, 129; Hillî, *el-Muhtasar*, 222.

ile îlada hâkimin zorlamasıyla yapılan talak da geçersizdir.¹³³ Şîi mezheplere göre boşama kocanın kendi istek ve iradesiyle gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla tehdit ve zorlama altında yapılan boşamalar geçersizdir. Boşama kastı olmaksızın uyku halinde veya baygınlık halindeki boşamalar da geçersizdir. Aynı şekilde küçüğün, delinin, matuhun, şiddetli hastalık halinde olanın, sarhoşun, boşaması ve kızgınlık halinde boşama kastını aşan söylemlerle boşama gerçekleşmez.¹³⁴ İsmâîlîler'e göre yeminle birlikte yapılan talak da geçersizdir.¹³⁵ Zeydîler uyuşturucu vb. maddelerle akli fonksiyonunu yitirenin verdiği talakı geçersiz sayarken kendi isteğiyle sarhoş olan ve zorla sarhoş edilenin verdiği talakları geçerli saymaktadırlar.¹³⁶ Alevî sarhoşun verdiği talak hakkında Zeydiyye mezhebinde iki görüş bulunduğunu kaydetmektedir. Birinci görüşe göre yapılan talak geçerli diğer görüşe göre ise söylediğinin farkında olmadığı için sarhoşun talakı geçersizdir.¹³⁷

Boşanılacak kadınla erkek arasında evlilik akdinin bulunması gerekir. Bu nedenle henüz evlenmemiş olanların ileriye dönük boşamaları geçerli değildir.¹³⁸ İsmâîlîler'e ve Ca'ferîler'e göre cinsel birlikteliğin olduğu ve kocanın gaip olmadığı durumlarda kadının hayız ve nifas dönemlerinde

¹³³ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/268; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/237, 278; Hillî, *el-Muhtasar*, 221; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/118-119.

¹³⁴ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 87; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/261,268; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/303 vd; Hillî, *el-Muhtasar*, 221; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/118-119; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhi'z-Zeydiyye*, 4/273-274.

¹³⁵ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/261.

¹³⁶ Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/118-119.

¹³⁷ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhi'z-Zeydiyye*, 4/273-274.

¹³⁸ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 87; Hillî, *el-Muhtasar*, 221; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/118-119; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhi'z-Zeydiyye*, 4/276.

olmaması gerekir.¹³⁹ Onlara göre koca tarafından yapılan boşamanın geçerli olabilmesi için boşamanın cinsel birlikteliğin olmadığı kadının temizlik döneminde yapılması gerekmektedir. Ca'ferîler'e göre boşamanın sahih olabilmesi için yapılan evlilik akdinin devamlı olması -müt'a nikâhı olmaması- ve hayız görmeyen kadının cinsel birliktelikten sonra boşanmak istenmesi durumunda üç ay beklenilmesi gerekmektedir. Bu süreden önce verilecek talaklar geçerli değildir.¹⁴⁰ Ca'ferî mezhebinde on yaşındaki çocuğun verdiği talakın geçerli olduğuna dair rivayet bulunsa da bu rivayetin zayıf olduğu belirtilmektedir.¹⁴¹ Nitekim daha öncede ifade edildiği üzere akıl-bâliğ olmayanların verdikleri talak geçerli değildir.

Ca'ferîler'e göre tâlikun (طالق) lafzıyla ifade edilen boşamaların geçerli olduğu hususunda mezhepte ittifak bulunmaktadır. Onlara göre 'iddetini say', 'serbestsin', 'benden berisin' gibi kinaye yoluyla yapılan talaklar geçersizdir. Ayrıca talakta ileri sürülen şart (falanca gelirse sen boşsun) ve nitelermeler (falanca geldiği anda sen boşsun) geçersizdir. Aynı şekilde koca verdiği talaktan iki veya üç talakı kastettiğini belirtse de verilen talak, tek talak sayılır. Mezhepte kimi fakihlere göre bu şekilde verilen talak batıl olup geçersizdir.¹⁴² Ca'ferîler'e göre talak verilirken boşama niyetinin de olması gerekir. Boşamaya niyeti olmaksızın talak verilecek olursa bu boşama da geçerli değildir.¹⁴³ İsmâîlîler'e göre talak (طلق) veya boşamanın kastedildiği kinayeli lafızlarla yapılan boşamalar geçerlidir. Bunun dışında serbestsin, benden

¹³⁹ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 86-87; Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 132; Hillî, *el-Muhtasar*, 221.

¹⁴⁰ Hillî, *el-Muhtasar*, 222; Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, 3/582.

¹⁴¹ Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/302-303; Hillî, *el-Muhtasar*, 221.

¹⁴² Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 127, 129; Hillî, *el-Muhtasar*, 222.

¹⁴³ Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 130; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/277 vd.

berisin, bainsin, bette, haramsın vb. lafızlarla yapılan talak geçerli değildir.¹⁴⁴ Zeydîler'e göre talakın gerçekleşeceğinin bilinip manasının idrak edildiği herhangi bir lafızla yapılan talak geçerlidir. Onlara göre boşama dışında başka bir anlama hamledilmesi mümkün olmayan sarih lafızla verilen talak şaka amaçlı olsa bile yine de geçerlidir. Boşama dışında başka anlamalara da gelen kinayeli lafızlarla yapılan boşamaların geçerli olabilmesi için boşamanın kastedilmesi gerekmektedir. Kinayeli boşamalar lafızla olabildiği gibi yazı veya dilsizin işaretiyle de olabilmektedir.¹⁴⁵

Ca'ferîler'e ve İsmâîlîler'e göre boşamalarda şahitlerin bulunması zorunludur. Verilen talakın iki adil şahidin huzurunda yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda şahitsiz veya tek şahitle yapılan talak geçersizdir. Ca'ferî mezhebinde kimi fakihlere göre ise şahitlerin Müslüman olması yeterli olup ayrıca adalet vasfı aranmamaktadır. Ca'ferîler'e göre talak konusunda tek başına kadınların şهادeti kabul edilmediği gibi erkeklerle birlikte olmaları durumunda bile yine de şahitlikleri kabul edilmemektedir.¹⁴⁶ Zeydîler'e göre kocanın eşini boşadığında veya boşadığı eşine geri döndüğünde şahit tutması vacip olmamakla birlikte ileride çıkabilecek anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için müstehaptır.¹⁴⁷

2.2. Boşama Çeşitleri

Ca'ferî ve Zeydîler'e göre boşamalar sünnî ve bid'î olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İsmâîlîler'e göre ise talak sünnî, bid'î ve iddet talakı olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Ca'ferîler sünnî talakı da kendi içerisinde bâin, ric'î ve iddet

¹⁴⁴ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 87.

¹⁴⁵ Sanânî, *et-Tâcü'l-müzhêb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/119-123; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/280.

¹⁴⁶ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/259-260; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 86, 87; Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 127-128; Hillî, *el-Muhtasar*, 222; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/277.

¹⁴⁷ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/224.

talakı olmak üzere üç kısma ayırmaktadırlar. Zeydîler'e göre bid'î talak haram olmakla birlikte geçerliken Ca'ferî ve İsmâîlîler'e göre bid'î talak geçerli değildir.¹⁴⁸

2.2.1. Sünnî Talak

Şîî mezheplere göre koca tarafından verilen talakın sünnî talak olabilmesi için şu şartları taşıma gerekmektedir:

- a) Talak, kadının temizlik döneminde verilmiş olmalı,
- b) Talakın verildiği temizlik döneminde eşler arasında cinsel birliktelik olmamalı,
- c) Aynı anda en fazla bir talak verilmiş olmalı,
- d) İsmâîlî ve Ca'ferîler'e göre talakta en az iki şahit bulunmalı,
- e) Zeydîler'e göre talakın verildiği temizlik döneminden önce kadınlara cinsel birliktelik yaşanmaması gerekmektedir.¹⁴⁹ Zeydîler'e göre hayız görmeyen küçük, hamile ve hayızdan kesilen kadınlar için sünnî talak bir talakın verilmesiyle gerçekleşir.¹⁵⁰ Ca'ferîler'e ve İsmâîlîler'e göre hamile, kendisiyle cinsel birliktelik olunmamış, kocası gaip olan, hayız olmayan ve hayızdan kesilenin kadınların kocaları tarafından boşanması her halükarda geçerlidir.¹⁵¹

¹⁴⁸ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/260, 263; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 87; Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 134; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/285-286, 291 vd; Hillî, *el-Muhtasar*, 222-223; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/126-127; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihri'z-Zeydiyye*, 4/232-233.

¹⁴⁹ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 86, 87; Hillî, *el-Muhtasar*, 222, 223; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/268-269; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/124-125; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihri'z-Zeydiyye*, 4/219-220.

¹⁵⁰ Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmi'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/125; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihri'z-Zeydiyye*, 4/222-223.

¹⁵¹ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 87; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/294.

2.2.2. Bid'î Talak

Şîi fıkıh mezheplerine göre koca tarafından verilen talakın bid'î talak olabilmesi için şu şartları taşıması gerekmektedir:

a) Talakın cinsel birlikteliğin olduğu ve kocanın gaip olmadığı bir zamanda kadın hayızlıyken verilmesi,

b) Boşamanın cinsel birlikteliğin olduğu temizlik döneminde gerçekleşmesi,

d) Aynı anda kadının üç talakla boşanması,

e) İsmâilî ve Ca'ferîler'e göre şahitsiz olarak yapılan boşamalar,

f) İsmâilîler'e göre kocanın yalan yeminde bulunarak eşini boşadığını söylemesi durumunda söz konusu olmaktadır. İsmâilîler'e ve Ca'ferîler'e göre aynı anda verilen üç talak şayet kadının temizlik döneminde verilmişse bir talak kabul edilir. Şayet kadının hayızlı olduğu dönemde verilmişse geçersizdir. İsmâilî ve Ca'ferîler'e göre geçersiz olan bid'î talak Zeydîler'e göre haram olmakla birlikte geçerlidir.¹⁵² Zeydîler'e göre aynı anda verilen üç talakın geçerli olduğu hususunda Ehl-i beyt'in icması bulunmaktadır.¹⁵³

2.2.3. İddet Talakı

İsmâilî ve Ca'ferîler'e göre iddet talakı, erkeğin cinsel birlikteliğin olmadığı temizlik döneminde eşini adil iki şahit huzurunda boşaması ve hayız olmadan önce yine iki şahit huzurunda eşine geri dönüp cinsel birliktelik yaşaması şeklinde gerçekleşir. Koca bu durumda ister evliliği devam ettirir isterse eş hayız olduktan sonra temizlenince cinsel ilişki-

¹⁵² Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/260, 263; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 87; Şerif el-Murtazâ, *el-İntisâr*, 134; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/285-286, 291 vd; Hillî, *el-Muhtasar*, 222-223; Sanânî, *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmî'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*, 2/126-127; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/232-233.

¹⁵³ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/233-234, 239.

ye girmeksizin iki şahit huzurunda eşinin ikinci talakını verir. Koca eşi hayız olmadan önce iki şahit huzurunda ona tekrar geri döner ve eşiyle cinsel ilişkide bulunur. Koca, evliliği devam ettirmek istemezse eşi hayız gördükten sonra temizlenince yine iki şahit huzurunda eşinin üçüncü talakını verir. Bu durumda kadın başka bir erkekle evlenmediği sürece eski kocasıyla tekrar evlenemez.¹⁵⁴ İddet talakı ancak kocanın eşine döndükten sonra cinsel birliktelik yaşadığı ric'î talakta gerçekleşir. Koca cinsel birliktelik olmaksızın eşini boşayacak olursa bu boşama iddet talakı olarak kabul edilmemektedir.¹⁵⁵

2.2.4. Kocası Mefkûd veya Gaip Olan Kadının Boşanması

Mefkûd, evden ayrılıp nerede yaşadığı bilinmeyen ve kendisinden haber alınamayan kişidir. Mefkûd kocanın ika-me ettiği yer biliniyorsa eşi başkasıyla evlenemez. Çünkü yaşadığı yer bilinen kişi mefkûd sayılmaz.¹⁵⁶ İsmâilî ve Ca'ferîler'e göre kocası mefkûd olan kadın, durumu mahkemeye bildirmesi üzerine hâkim kadına dört yıl beklemesini söyler. Şayet dört yıl içerisinde kocadan haber alınamazsa hâkim kocanın velisini çağırır ve ona kayıp kocanın malının olup olmadığını sorar. Mefkûdun malı varsa veliye kadının nafakasını bu maldan karşılması emreder. Mefkûd kocanın malı yoksa ve kocanın velisi kadının nafakasını ödemeyi kabul edecek olursa kocasının öldüğü kesin bir şekilde anlaşılıncaya veya kocasının kendisini boşadığı öğrenilinceye

¹⁵⁴ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/258-259; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 86; Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, 3/589; Hillî, *el-Muhtasar*, 223.

¹⁵⁵ Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, 3/589; Hillî, *el-Muhtasar*, 223; Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/259.

¹⁵⁶ Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 83; Hillî, *el-Muhtasar*, 225; Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, 3/602.

değın kadının başka birisiyle evlenmesi caiz değildir. Ancak kocanın velisi kadının nafakasını karşılamak istemezse hâkim, kadını ilk temizlik döneminde boşaması için veliyi zorlar. Velinin boşaması kocanın boşaması sayılır ve bir talak vuku bulur. Şayet kocanın velisi yoksa hâkim kadını boşar.¹⁵⁷ Zeydiyye mezhebinde Kasım er-Ressî (ö. 246/860) ve İmam Hâdî (ö. 298/911) gibi fakihlere göre kocası mefkûd olan kadının, kocasının öldüğü veya kendisini boşadığı kesin olarak bilinmediği sürece başkasıyla evlenmesi caiz değildir. Hatta kocasının öldüğü veya kendisini boşadığı şeklinde yanlış bir haber üzerine kadın başkasıyla evlenecek olur ve mefkûd koca da çıkıp gelecek olursa kadının yaptığı ikinci evlilik bâtıldır.¹⁵⁸ Fakat San'ânî (ö. 1182/1768), Zeydiyye mezhebinde sahih olan görüşe göre kocası mefkûd olan kadının dört yıldan sonra beklemesi gereken iddet süresini tamamlamasıyla boşanmış sayılacağını belirtir. Gâib koca, sorumluluğunu yerine getirmiyorsa hâkim kararıyla beklemeksizin boşanabilir.¹⁵⁹ Zeydîler'e göre kocası kayıp olan kadın bir başka erkekle evlendikten sonra kocası çıkıp gelecek olursa evlilik önceliği eski kocaya aittir. Bu durumda kadın ikinci kocasının boşamasına gerek kalmaksızın boşanmış sayılır.¹⁶⁰

2.3. İddet

Zeydîler'e göre düzenli hayız gören kadının boşanması durumunda beklemesi gereken iddet süresi üç hayızdır. İsmâîlîler'e ve Ca'ferîler'e göre kadının beklemesi gereken

¹⁵⁷ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/238-239; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 82; Hillî, *el-Muhtasar*, 225; Muhammed b. el-Hasen b. Ali Hür el-Âmilî, *Vesâ'ilü's-Şîa* (Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye, 1397), 14/390-391; Hillî, *Şerâ'i'u'l-İslâm*, 3/602.

¹⁵⁸ Hâdî-İlelhak, *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*, 1/317; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/44, 376-377.

¹⁵⁹ İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahru'z-zehhâr*, 4/60-61.

¹⁶⁰ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/45, 377.

iddet süresi üç tuhurdur. İddet süresi içinde kadının nafaka ve barınması kocasına aittir. Zeydîler'e ve Ca'ferîler'e göre cinsel birliktelik yaşanmamış eşlerin boşanması durumunda kadının iddet beklemesine gerek yoktur.¹⁶¹ Zeydîler'e ve İsmâîlîler'e göre hayız görmeyen küçük ile hayızdan kesilen kadının beklemesi gereken iddet süresi üç aydır.¹⁶² Ca'ferîler'e göre hayız görmeyen kadının iddeti üç aydır. Fakat Ca'ferî mezhebinde eşher¹⁶³ görüşe göre küçük ve hayızdan kesilen kadının iddet beklemesi gerekmemektedir.¹⁶⁴ Zeydîler'e göre özür kanı görüp de hayız olmayan kadının iddeti akranlarının iddet sürelerine göre belirlenir.¹⁶⁵ İsmâîlîler'e göre ise bu kadın daha önce hayız gördüğü günleri esas alarak iddetini belirler şayet hayız günleri karışıkça bu durumda iddetini ay üzerinden hesaplar ve üç ay iddet bekler.¹⁶⁶ Şîî mezheplere göre hamile kadının iddeti doğumla son bulur bu sürenin çok veya az olması arasında fark yoktur. Her ne kadar kadın boşanmadan bir saat sonra doğum yapacak olursa bile yine de iddetini tamamlamış sayılır. Şîî mezheplere göre cinsel birliktelik olup olmaması fark etmez kocası vefat etmiş olan kadının beklemesi gereken iddet süresi dört ay on gündür. Kocası vefat eden hamile kadının doğum ve dört ay on günden hangisi fazla ise iddet olarak onu bekler. Zeydîler konu hakkında Ehl-i beyt'in ic-

¹⁶¹ Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/322 vd; Hillî, *el-Muhtasar*, 224-225; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/342.

¹⁶² Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/287; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/343.

¹⁶³ Eşher: Bir mesele hakkında iki kavil bulunması durumunda mezhepte kendisiyle fetva verilen müftâbih görüşü göstermek için kullanılmaktadır. Bk. Hillî, *el-Muhtasar*, 3 (mukaddime içerisinde).

¹⁶⁴ Hillî, *el-Muhtasar*, 224-225; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/322 vd.

¹⁶⁵ Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fi fikhî'z-Zeydiyye*, 4/345.

¹⁶⁶ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/287.

masının bulunduğu ifade etmektedirler.¹⁶⁷ İsmâîlîler'e göre kocası vefat eden hamile kadın düşük yapacak olursa bu durumda iddetini tamamlamış sayılır.¹⁶⁸

SONUÇ

Şîî mezheplere göre nikâh akdi ve boşanma konularında yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Evlenme ve boşanmayla ilgili temel konularda Ca'ferîler ile İsmâîlîler'in genellikle aynı görüşte oldukları veya görüşlerinin bir birine yakın olduğu görülmektedir. Zeydîler ise bazı konularda Ca'ferîler'den ziyade İsmâîlîler'le aynı görüşü savunmaktadırlar. İsmâîlîler'in Ca'ferîler ile benzer veya yakın görüşte olmaları onların genellikle Ca'fer es-Sâdık'tan yapılan rivayetlerle amel etmelerinden kaynaklanmaktadır. Zeydîler ise genellikle konu hakkında kendi imamlarından yapılan rivayetlerle hüküm verdiklerinden diğer iki Şîî mezhebinden farklı kanaati taşımaktadırlar. Temel konularda bir birine yakın görüşü savunan mezheplerin ayrıntılarda farklı kanaatlere sahip oldukları da görülmektedir.

Evlenme ve boşanma konusunda Zeydîler beş meselede Ehl-i beyt'in icmasının bulunduğu kaydetmektedir. Bu beş meselenin ikisinde (İhramlı olanın evlenme veya evlendirmesinin caiz olmadığı ve kocası vefat eden hamile kadının doğum veya dört ay on günden hangisi daha fazla ise ona göre iddet beklemesi gerektiği) tüm Şîî mezheplerin aynı görüşü savunduğu, birisinde (Velisiz nikâh akdi yapılamayacağı) İsmâîlîler'in Zeydîler'e muvafakat ettiği görülmektedir. İki icma iddiasında (Nikâh akdinde şahitlerin bulunması ve aynı anda verilen üç talakın geçerli olduğu) ise

¹⁶⁷ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/285; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 89-90; Alevî, *el-Câmi'u'l-kâfi fî fikhî'z-Zeydiyye*, 4/346-348, 350-351; Hillî, *el-Muhtasar*, 224-225; Tûsî, *el-İstibsâr*, 3/322 vd.

¹⁶⁸ Kadı Nu'mân, *De'âimü'l-İslâm*, 2/285; Kadı Nu'mân, *İktisâr*, 89-90.

Zeydîler'in münferit kaldığı görülmektedir. Zeydîler tarafından icma iddiasına karşın diğer iki mezhebin farklı görüşleri ileri sürmesi ya konu hakkında Ehl-i beyt icmasının bulunmadığını veya diğer iki mezhebin ilgili konularda Ehl-i beyt icmasına aykırı hükümler verdiğini göstermektedir. Bu da Şîî mezhepler tarafından iddia edilen Ehl-i beyt icmasına veya Ehl-i beyt'in görüşü olarak sunulan hükümlere ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Zeydîlerin diğer iki Şîî mezhebe muhalif olarak hüküm verdiği ve konu hakkında Ehl-i beytin icmasının bulunduğunu belirttiği meselelerde genellikle Ehl-i sünnetle aynı görüşü savunduğu görülmektedir.

Ehl-i beyt kanalıyla gelen rivayetlerden beslendiklerini ileri süren bu üç mezhebin ilgili konularda farklı görüşler belirtmeleri onların Ehl-i beyt kanalıyla gelen farklı rivayetlerle amel etmeleri veya konu hakkındaki delilleri farklı yorumlamalarıyla açıklanabilir.

KAYNAKÇA

- Âgâ, İsmail. "eş-Şîiatu mine'l-karnî'l-âşır ile'l-karnî'l-işrîn". Milletlerarası Tarih ve Günümüzde Şîilik Sempozyumua, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993.
- A.K, Kazı. "Notes On The Development of Zaidi Law". çev. Kadir Demirci. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/ (2014), 183-189.
- Alevî, Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *el-Câmi'u'l-kâfi fi fihri'z-Zeydiyye*. 8 Cilt. Yemen: Müessesetü'l-Mustafa es-Sekafiyye, I., 2014.
- Cüveyr, Muhammed b. Ahmed. *el-İsmâiliyye el-muâsıra; el-usûl el-mu'tekadât elmezâhirü'd- dîniyye ve'l-ictimâiyye*. Riyad: Dâru't-Taybe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2. Basım, 2002.
- Ekinci, Ahmet. "Caferî Fıkhnın Doğuşu ve Dönemleri". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 33/33 (2019), 523-546.

- Ekinci, Ahmet. *Zeydî Fıkhnın Gelişimi ve Hâdî-İlelhak*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2019.
- Ekva', İsmail b. Ali. *ez-Zeydiyye neşetuhâ ve mu'tekaduhâ*. Sana, 3. Basım, 2000.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâîl. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfî'l-musallîn*. thk. Muhammed Muhyuddin Abdulhamid. Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye, 1. Basım, 1950.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1996.
- Hâdî-İlelhak, Yahya b. Hüseyin. *Kitâbü'l-ahkâm fi'l-helâl ve'l-harâm*. thk. Murtazâ b. Zeyd Mahatvarî. 2 Cilt. San'a: Mektebetü Bedr, 2. Basım, 2014.
- Hakyemez, Cemil. "Şiî İmâmiyye Fıkhnın Teşekkül Süreci ve İmâmet". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (ts.), 7-36.
- Hayta, Mustafa. *Klasik dönem Şiî-İmâmî Fıkhn Usulü Anlayışı*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Hillî, Ebü'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekeriyâ Yahyâ. *el-Muhtasar*. Bağdat: Mektebetü'l-Ehliyye, 1383.
- Hillî, Ebü'l-Kâsım Necmüddîn Ca'fer b. el-Hasen b. Ebî Zekeriyâ Yahyâ. *Şerâ'i'u'l-İslâm*. thk. Seyyid Sâdık Şîrâzî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 2. Basım, 1409.
- Hilmi, Mustafa. "eş-Şiatu'z-Zeydiyye ve ârau Zeyd b. Hüseyin fi'l-İmâmet", ts. <http://www.alukah.net/Sharia/0/42222/>
- Hür el-Âmilî, Muhammed b. el-Hasen b. Ali. *Vesâ'ilü's-Şîa*. 22 Cilt. Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye, 4. Basım, 1397.
- İbn Bâbeveyh, Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Metbûat, 1. Basım, 1406.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1414.
- İbnü'l-Murtazâ. *el-Bahru'z-zehhâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 2001.

- İbnü'n-Nedim, Muhammed b. Ebi Yakub İshak b. Muhammed b. İshak. *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Kadı Nu'mân, Nu'mân b. Ebî Abdillâh Muhammed b. Mansûr. *De'âimü'l-İslâm*. thk. Asif b. Ali Feyzî. 2 Cilt. İskenderiyye: Dâru'l-Meârif, 1383.
- Kadı Nu'mân, Nu'mân b. Ebî Abdillâh Muhammed b. Mansûr. *İktisâr*. Beyrut: Dâru'l-Evdâ', 1. Basım, 1416.
- Kohlberg, Etan. "Şhî'î Hadîth". çev. M. Ali Büyükkara. *EKEV Akademik Dergisi* 2/2 (2000), 47-56.
- Kureşî, İdrîs İmâduddin. *Uyûnü'l-ahbâr ve fûnûnü'l-âsâr es-sebu'r-râbî'*. Beyrut: Dâru'l-Endelüs, 2. Basım, 1986.
- Nevbahtî, Hasan b. Musa - Kummî, Sa'd b. Abdullâh. *Firaku's-Şîa*. Kahire: Dâru'r-Reşâd, 1. Basım, 1992.
- Nüveyhid, Adil. *Mu'cemü'l-müfessirîn*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü Nüveyhid, 2. Basım, 1988.
- Öz, Mustafa. "Şîa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Eylül 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia>
- Özen, Şükrü. "Nu'mân b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10 Eylül 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/numan-b-muhammed>
- Sanânî, Ahmed b. Kasım el-Ansî. *et-Tâcü'l-müzheb li ahkâmî'l-mezheb Şerhu Metni'l-Ezhâr*. 4 Cilt. Yemen: Dâru'l-Hikmeti'l-Yemâniyye, 1414.
- Strothmann, R. "Şîa". *İslam Ansiklopedisi*. 11/502-513. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 1993.
- Şehristânî, Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed. *el-Milel ve'n-nihal*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1992.
- Şerif el-Murtazâ, Ali b. el-Hüseyyin b. Musa b. Muhammed. *el-İntisâr*. Kum: Menşûrâtü's-Şerif el-Murtaza, 1391.
- Şeybî, Mustafa. *es-Silatu beyne't-tasavvuf ve't-teşeyyu'*. Beyrut: Dâru'l-Endülüs, 3. Basım, 1982.

- Şeyh Müfîd, Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân. *Hülâsatü'l-îcâz*. Beyrut: Dârü'l-Müfîd, 2. Basım, 1414.
- Şeyh Müfîd, Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân. *Risâletü'l-müt'a*. Beyrut: Dârü'l-Müfîd, 2. Basım, 1414.
- Tan, Muzaffer. *İsmâiliyye'nin Teşekkül Süreci*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmî Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 5. Basım, ts.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ali. *el-İstibsâr*. thk. Seyyid Hasan Mûsevî. 4 Cilt. Necef: Dârü'l-Kütübî'l-İslamiyye, 2. Basım, 1376.
- Uyar, Mazlum. "Şîî Siyasî Düşüncesinin Şekillenmesi". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 2/5 (1999), 299-315.
- Yücel, Fatih. "Zeydiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15 Eylül 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zeydiyye#2-fikih>
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdullatif Tahâvî. Kuveyt: Turâsî'l-Arabî, 2. Basım, 1984.
- Zeyd, Zeyd b. Ali. *el-Mecmû u'l-hadîsî ve'l-fikhî*. thk. Abdullah b. Hamûd el-İzzî. Yemen: Mektebetü İmam Zeyd b. Ali, 1. Basım, 2002.